

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОГО ІДЕАЛУ НА УРОКАХ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

В статье рассматривается проблема формирования гуманистического идеала учащихся на уроках мировой литературы.

Анализируется понятие гуманистического идеала и его воспитание средствами мировой литературы.

The article dwells upon the problem of the humanistic ideal formation while teaching foreign literatures. The notion of humanistic ideal is analyzed as well as the ways of its formation while studying works created by world known men of letters.

Наявність чи відсутність моральних принципів поведінки людини є необхідною умовою існування індивідууму. Людина без переконань та моральної основи приречена бути іграшкою в руках долі.

Сума норм поведінки, якими керується людина протягом свого життя, зазвичай називають ідеалом.

У самому загальному розумінні "ідеал" сприймається як "досконалість"; досконалий взірець будь-чого; найвища кінцева ціль прагнень, діяльності.

Дж. Мур розрізняє два значення цього терміну: "ідеал"

можке, по-перше, мати значення, найкращий стан, який взагалі можливо собі уявити, найвище добро або абсолютне добро..." Друге значення, яке частіше фігурує у філософії як "благо людини або як кінцева мета, до якої повинен прагнути наш розвиток".

Проблема сутності ідеалу простягається до часів античності. Вона розглядалась у контексті багатьох гуманітарних наук: філософії, педагогіки, етики, психології, філології.

Питання ідеалів, особливо у вихованні, є актуальною у наш час, коли спостерігається деформація традиційних ідеалів. Про необхідність виховання певних ідеалів декларується у "Концепції національного виховання", де говориться, "пріоритетними завданнями української системи виховання є формування у молоді ідеалів - один з найважливіших компонентів духовності як окремої особистості, так і всього народу". Також зауважують, що ідеал розкриває перспективу розвитку суспільства та особистості: "Ідеал - уявлення про довершене та жадане майбутнє, про перспективу моральних та соціальних відношень. Він вказує на безмежність горизонту вдосконалення особистості та суспільної свідомості: ідеал у цілому є найбільш жаданим взірцем... це світоглядне та змістожиттєве поняття" [7].

На підставі поданих вище визначень поняття "ідеал" у гуманітарних науках, справедливо зробити висновки, що сутністю змісту цього поняття є образ, що базується на людському досвіді і відображає погляди як певних соціальних, національних, вікових груп людей на конкретному етапі історичного розвитку, так і загальнолюдські уявлення про досконалу дійсність, звільнену від негативного впливу. Такий образ визначає спосіб мислення та діяльності людини, які спрямовані на вдосконалення особистості та суспільства у цілому.

Поняття "гуманістичного ідеалу" виникає на основі уявлень про "гуманізм". У сучасній науці термін "гуманізм" означає: "людяність у суспільній діяльності та у ставленні до людей. І як наслідок "гуманний", "людяний, чуйний, культурний".

У ХХ ст. цей термін аналізувався багатьма ученими. Так,

М.Хайдегер бачив вирішення проблеми у звільненні особистості в отриманні власної гідності. У останні роки у декларації гуманітаріїв підіймається питання вірності гуманістичним цінностям. Так, декларація американських педагогів "Освіта 2000" виголошує гуманістичний ідеал сучасності: "Ми закликаємо до відродження та визнання гуманістичних цінностей, які повинні бути присутніми у сучасній культурі - гармонія, мир, кооперація, спільність, чесність, співчуття, любов, розуміння".

Проблемою гуманістичних ідеалів та їх виховання займались Ю.К.Бабанський, А.В.Мудрик, Н.М.Шевченко. Так Ю.К.Бабанський визначає гуманізм як "моральний принцип, який признає людину найвищою цінністю, а це одночасно і особистісні якості людей, які керуються даним принципом. Гуманізм захищає права людини на життя, гідність, свободу, на його всебічний розвиток" [4].

Конкретизація значення терміну "гуманізм" в сучасних умовах відбувається і у наш час. Визначаючи ознаки гуманістичних цінностей, А.Норов наголошує: "Гуманістичними цінностями справедливо визначити тільки ті ціннісні орієнтації, в яких відсутній прагматизм, утилітаризація, зацікавленість" [2].

Таким чином, "гуманізм" як визначена система ціннісних орієнтацій та установок отримує значення суспільного ідеалу. "Людина розглядається як найвища ціль суспільного розвитку, в процесі якого забезпечується створення необхідних умов для повної реалізації усіх його потенцій. При цьому у сучасному тлумаченні гуманізму ставиться наголос на цілісне, універсальне становлення людської особистості" [6].

При цьому ідеал особистості повинен відповідати суспільному та національному ідеалу.

Кожний етап розвитку людського суспільства породжує свій ідеал, а разом з ним оригінальну модель виховання та освіти. Ця модель змінюється зі зміною суспільства, відображаючи політичні, соціальні, економічні та культурні зміни у ньому.

Ситуація поточного моменту вказує на те, що й на даному етапі розвитку суспільства необхідне оновлення моделі

виховання та освіти. Про таку ж необхідність зазначає аналіз
діяльності практики, який дозволяє казати про протиріччя, між
ідеєю виховання та освіти і тими вимогами, які ставляться до
громадян суспільства у нових історичних умовах розвитку
держави.

Існуюча дисциплінарна модель виховання сковує соціальну
активність школярів, обмежує особистісну ініціативу,
самодіяльність та творчість, заважає повній самореалізації цієї
особистості. Тобто необхідний пошук моделі виховання, що
формується на загальнолюдських та національних ідеалах,
визначаючих появу самостійної та гармонійної особистості.

Сучасна модель виховання передбачає раніше всього
визначення центром виховної системи - дитину, що змінює
характер діяльності та цінності виховної роботи. Всі її засоби,
форми та методи повинні отримати людознавчий напрямок, що
відповідає сутності людини. Базою такої виховної діяльності
повинні стати досягнення загальнолюдської та національної
культури, а сама школа повинна бути перетворена у культурно-
духовний осередок людяності.

Власне кажучи, пошук подібних моделей виховання не є
новаторським і бере свій початок у педагогічній науці епохи
Відродження, коли формується новий погляд на сутність людини,
її природу, затверджується самоцінність людської особистості та
її право на самозатвердження та самореалізацію. Безпосередньо у
педагогічних теоріях ці думки втілились у працях Вітторіо де
Фельтре. Про гуманістичне виховання розмірковують і мислителі
Ренесансу: Томас Мор та Франсуа Рабле. Досвід епохи
Відродження узагальнив та використав у теорії та практиці
педагогіки Ян Амос Коменський, для якого людина - "дивний
мікрокосм", а школа - "майстерня гуманності".

У XVIII ст. на національному терені проблеми
гуманістичного виховання починає розробляти Г.С.Сковорода,
який запроваджує поняття "сродності" як природності,
природного нахилу, здібності до самореалізації та самопізнання.

Вже у XX ст. проблема гуманізації виховання стає метою
пошуку різних педагогічних шкіл: Вальдорфської педагогіки, у

США.

У вітчизняній науці останніх десятиліть цю проблему розробляли провідні вчені: В.О.Сухомлинський, С.І.Гончаренко, Ю.І.Мальований, Ш.О.Амонашвілі.

У наш час проходить процес уточнення поняття визначення його принципів, причому тлумачення у різних авторів не завжди співпадає, що примушує продовжувати ретельно досліджувати дану проблему.

Так, Б.М.Неменський убачає сутність гуманізації у вирівнюванні стартових здібностей особистості, забезпеченні ситуації успіху, самореалізації свого "Я". Також інтерес викликають позиції Дж.Каунтса, Х.Рагга, Т.Брамелод, які бачать у гуманізації не тільки звернення до особистості, але й усвідомлення глобальних проблем, що стоять перед людством. Найбільш авторитетним здається підхід до проблеми Ш.О.Амонашвілі, який розглядає гуманізацію з позиції взаємовідносин у школі. Сутність гуманізації він вбачає у духовній єдності вчителя з учнем, поділяючи точку зору В.О.Сухомлинського.

Ця проблема продовжує ретельно досліджуватись і у наш час у зв'язку з задачами перебудови системи виховання в умовах демократизації суспільства. Так, Л.В.Кондрашова називає такі принципи:

- принцип збігу інтересів школяра з загальнолюдськими інтересами;
- принцип пізнання та засвоєння дитиною у педагогічному процесі дійсно людського;
- принцип пізнання себе як особистості, індивідуальності;
- принцип олюднення обставин педагогічного процесу;
- принцип надання учневі свободи вибору;
- принцип неприпустимості використання у педагогічному процесі засобів, здатних спровокувати дитину на антисоціальні вчинки.

Усі ці принципи повинні забезпечити можливості появи ініціативи творчості, самодіяльності, затвердження особистості, її власної гідності.

Досягнення цих задач неможливе без використання потенціалу дисциплін гуманітарного циклу і в першу чергу літератури. Світова література допомагає зі всією визначеністю вказати моральні загальнолюдські орієнтири, залучає до культурних гуманістичних традицій та забезпечує розуміння власне людської природи.

Сучасна наука приділяє літературі значне місце у процесі формування гуманістичного ідеалу школярів, так як саме у процесі вивчення художнього твору в учнів виробляється вміння об'єктивно сприймати, усвідомлювати і переживати прочитане, визначати авторську позицію, співвідносити її з власним морально-етичним кредо. На базі цієї духовної діяльності і складається уявлення про прекрасне у мистецтві і оточуючій дійсності, про шляхи досягнення гармонії у житті.

Задача формування гуманістичного ідеалу старшокласників засобами світової літератури висуває коло вимог як до учнів, так і до педагогів.

По-перше, важливішою вимогою є висока професійна підготовка вчителя, повне опанування фактичним матеріалом. По-друге, вчитель повинен сам чітко уявляти сутність гуманістичного ідеалу, його складові, що власне необхідно виховувати та формувати в учнів. Третьою умовою є вміння вчителя розробити систему способів формування гуманістичного ідеалу на основі художніх творів світової літератури, які вивчають у загальноосвітній школі.

Критерій гуманістичного виховання учнів визначається перш за все тим, наскільки дитина активна у реалізації своїх гуманістичних ідеалів, як втілює їх у повсякденному житті. Уявляється необхідною умовою при формуванні гуманістичного ідеалу старшокласників безперервність та системність проведення заходів.

Протягом усього навчально-виховного процесу належить втягнути усі складові поняття гуманістичного ідеалу (співчуття, милосердя, доброта, повага, довіра, відповідальність, чесність, любов). Ці морально-етичні поняття потрібно сформулювати та пояснити на самому початку занять.

У ході вивчення творів потрібно виявити складові гуманістичного ідеалу у даному творі. По можливості потрібно намагатися сформуванати гуманістичні властивості, відображуючі їх складний взаємозв'язок, різноманіття їх проявів.

Дана проблема виховання ідеалу засобами літератури і підхід до вирішення цієї проблеми далеко не повний. При використанні художньої літератури у виховних цілях розмірковували ще в часи класичної античності. Так, Платон у своєму трактаті "Держава" наголошує, що "потрібно шукати таких митців, які спроможні дослідити природу краси, щоб нашим юнакам все йшло на користь, нібито подих з благотворних країв, який несе з собою здоров'я і вже з юних літ робить молоді близькою до прекрасного слова... у цьому є головне виховне значення музичного мистецтва, воно проникає у глибини душі і найсильніше її турбує, ритм та гармонія несуть у собі благообразність, а вона робить благообразною людину, а неподобство він справедливо засудить та зненавидить з юних літ" (Платон. Держава).

Ця проблема турбувала педагогів у різні епохи. У вітчизняній науці над цим працював сектор літератури НДІ художнього виховання, який розглядав її у аспекті формування морально-естетичного ідеалу у процесі вивчення літератури. Над рішенням цієї проблеми працювали Н.А.Станічек, Т.П.Собоєва, З.Я.Рез, Д.А.Сладков, В.А.Разумний, В.Г.Морацман, Е.В.Квятковський. Так, Квятковський вважав, що одним з шляхів зростання морально-естетичної вихованості є шкільний аналіз художнього твору у світлі морально-естетичного ідеалу письменника як внутрішньої єдності одного твору.

Критерієм гуманістичного ідеалу є людські якості, які розцінюються як складові цього ідеалу. Особливий інтерес викликає їх комбінація у межах одного літературно-художнього тексту.

Більшу значимість мають твори світової літератури, які вивчаються у 9-11 класах, так як вони у більшій мірі насичені гуманістичними поняттями та проблематикою, а з іншого боку у цьому віці учні вже в змозі зрозуміти та усвідомити усю

складність та суперечливість людського буття, яке відбилось у творах світової літератури.

Програми з літератури практично усіх старших класів пропонують почати вивчення світової літератури із знайомства з Біблією та її окремими сюжетами. Це не випадково, так як поряд з фольклором, Біблія є втіленням багатовікового людського досвіду. В цій книзі сформувались та визначились основні поняття людського гуманістичного ідеалу.

Та власне і християнська мораль, проповідувана зі сторінок Біблії, є підґрунтям сучасних уявлень про гуманістичний ідеал. Вивчення сюжетів Біблії наочно доводить яку важливу роль відігравали для давньої людини такі поняття, як милосердя, доброта, чесність, співчуття, любов.

Сучасні шкільні програми значно поширили можливості використання літератури у формуванні гуманістичного ідеалу за рахунок залучення античної літератури. Сюжети поем Гомера та трагедій Есхіла дозволяють розкрити зміст таких понять, як відповідальність у трагедії "Прикутий Прометей". Відповідальність у Есхіла тісно пов'язана з милосердям та жертвністю.

Поняття доброти та любові вичерпно подаються при вивченні творів митців доби Відродження: "Канцоньєро" Франческо Петрарки та творів В.Шекспіра.

Більш складна література XIX та XX століть відображує усею складну взаємодію почуттів людини, наголошує на актуальні конфлікти сучасності. І в цьому плані вельми показові твори Ф.Кafka, О.Хакслі, С.Залатіна, Р.Бредбері.

У творчості цих письменників не тільки усвідомлюються окремі гуманістичні якості, але й доводиться думка, що втрата людиною гуманістичних уявлень, ідеалу є шляхом до втрати людського образу, цієї глибини людської індивідуальності.

У цілому можна констатувати, що пропонований шкільною програмою матеріал містить у собі достатній потенціал для виховання гуманістичного ідеалу у школярів при впровадженні системи належних методів, засобів та форм виховання.

Література:

1. Мур Дж. Принципы этики - М.: Прогресс, 1984. - С. 275.
2. Норов А. "Гуманістичні ціннісні орієнтації" //Рідна школа. - 1997. - №11. - С.25.
3. Москалець В.П. Психологічне обґрунтування української національної школи. - Львів: Світ, 1994. - С. 25
4. Педагогика /Под. ред. Ю.К.Бабанского. - М. Просвещение, 1988. - С.167.
5. Психология и педагогика / Под. ред. Радугина А.А. - М. Центр, 1997. - С. 197.
6. Титов В.А. Нравственный идеал //Е.Л.Дубко, В.А.Титов Идеал, справедливость, счастье. - М.: Изд-во МУ, 1989. - С.7.